

Istorijski institut u Beogradu kontinuirano izdaje Istorijski časopis koji je već duži vremenski period jedan od najcjenjenijih historijskih časopisa kako u Srbiji tako i u regionu, po kvalitetu prepoznatljiv i u evropskim okvirima.

NEDŽAD NOVALIĆ

Historijska traganja, br. 5, Institut za istoriju, Sarajevo, 2010, 278 str.

U izdanju Instituta za istoriju u Sarajevu, čitav broj 5. časopisa "Historijska traganja" posvećen je prof. dr. Borisu Nileviću povodom desetogodišnjice njegove smrti. Tribina Instituta za istoriju, održana krajem 2009. posvećena njegovom naučnom i publicističkom djelu, bila je povod za sadržajno uređivanje časopisa. S obzirom da je planirano da se Predavanja sa Tribine objave u časopisu, rodila se ideja da se izdvoji i ponovo objavi nekoliko njegovih radova objavljenih ranije u raznim listovima i časopisima. Časopis sadrži Članke – izbor iz Nilevićeve bibliografije, Predavanja sa Tribine Instituta za istoriju, i Bibliografiju prof. dr. Borisa Nilevića.

U nizu radova koji se odnose na srednji vijek najviše pažnje izaziva Nilevićev magistarski rad pod nazivom *Poslednji Pavlovići – Bosna sredinom XV stoljeća* koji je odbranjen 12. januara 1978. na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Treba napomenuti da su dijelovi Nilevićevog magistarskog rada, odnosno dva članka pod nazivom "Vojvoda Ivaniš Pavlović" (1978.) i "Učešće vojvode Petra i kneza Nikole Pavlovića u političkom životu srednjovjekovne Bosne" (1980.) objavljena u časopisu Prilozi, a članak pod nazivom "Iz života posljednjih Pavlovića" objavljen je 1979. u Godišnjaku

Društva istoričara Bosne i Hercegovine.

Magistarski rad Borisa Nilevića odnosi se na posljednje Pavloviće – na vojvodu Ivaniša, Petra i Nikolu. Nilević je naglasio da je njegova studija zasnovana na izvornoj građi Dubrovačkog arhiva, i na stručnoj literaturi, gdje je u nastavku govorio o istraživačima koji su ranije pisali o vlasteoskoj porodici Pavlovića – Vjekoslavu Klaiću, Vladimiru Ćoroviću, Simi Ćirkoviću i drugim istraživačima koji su se doticali ove teme. Njegovo polazište u pisanju ove teme počinje od 20-ih godina 15. stoljeća, gdje nastoji opisati događaje vezane za Ivaniša Pavlovića, počevši od njegove mladosti, gdje se Ivaniš spominje u vezi s prodajom Radoslavljevog dijela Konavala, a kasnije i u vezi Konavoskog rata, odnosno sklapanja mirovnog sporazuma. U oba slučaja radi se o tome da su Dubrovčani tražili od Radoslava Pavlovića da pored njega na izdate povelje položi zakletvu i njegov sin Ivaniš. Nedugo poslije Radoslavljeve smrti pomirili su se Pavlovići sa Stjepanom Vukčićem, s kojim su do tad bili u sukobu. Kako je do mira došlo, Nilević izgleda nije htio ulaziti u problematiku, nego se oslonio na pretpostavke Vladimira Ćorovića. Izborom Tomaša za kralja 1443. dolazi do promjene političke situacije. Stjepan Vukčić i kralj su u sukobu. Nilević ističe kako je Ivaniš, kao najmoćniji vlastelin poslije Stjepana Vukčića bio saveznik kralja, i ostaje u kraljevom taboru za cijelo vrijeme neprijateljstva kralja Tomaša i Stjepana Vukčića. Da bi situaciju što bolje prikazao Nilević se osvrnuo i na vanjskopolitičke faktore. Poslije smrti Ivaniša Pavlovića 1450. glavni politički akteri porodice Pavlović su vojvoda Petar i knez Nikola. Moć Pavlovića, poslije Ivaniševe smrti slabi - oni postaju vazali Stjepana Vukčića. To se vidi po tome što Petar Pavlović šalje svoju vojsku Stjepanu Vukčiću prilikom njegovog rata s Dubrovnikom. Pavlovići u

posljednjoj deceniji postojanja Bosanske države gube raniji ugled i značaj, a padom Bosne 1463. više se ne spominju. Historiografija Nilevićevog vremena nije bila načisto s tim da li su obojica Pavlovića ubijeni prilikom pada Bosne, ili samo jedan od njih. Nilević je pokušao ovo pitanje riješiti, i donio je određene podatke vezano za ovaj problem, o čemu će biti govora u ovom prikazu.

Nilević se osvrnuo na posjed Pavlovića, i na ekonomsku sferu života Pavlovića koje posmatra kroz prizmu odnosa s Dubrovnikom u kome spominje i dvije povelje koje Pavlovići izdaju Dubrovniku. Prva je iz 1442. koju izdaje Ivaniš, a druga iz 1454. koju izdaju Petar i Nikola. Povelje su regulisale trgovačke odnose. Pavlovići uvoze papir, tkanine i so, a izvoze rudarske proizvode. Prije svega taj izvoz ide iz Olova gdje oni daju pod zakup olovsku carinu. Jaču ekonomsku podlogu Pavlovićima je obezbjeđivao i tribut za Konavle u iznosu od 600 perpera. Pavlovići su ulagali novac na dobit u Dubrovniku i u vidu kamata izvlačili određeni profit. Što se tiče kulturnog života, Nilević je istakao grad Borač kao njihov politički i kulturni centar. Pavlovići imaju svoju "pisarsku školu" čije je pismo diplomatska minuskula; na njihovom dvoru nalaze se artisti – svirači, žongleri, glumci i drugi.

U članku "O srednjovjekovnom bosanskom građaninu" Nilević stavlja akcenat na period 14. i 15. stoljeća. Govori o procesu urbanizacije koji se ogledao u nastanku gradskih naselja. Tako donosi podatak da je u Bosni u prvoj polovini 15. stoljeća postojalo oko 70 trgova čija je veličina odgovarala onovremenim balkanskim i evropskim gradovima. Kao uzrok razvoja gradova s pravom ističe razvoj rudarstva i trgovine, posebno u XV stoljeću kada je na evropskom tržištu bio nedostatak srebra što je dalo novi podsticaj

intenzivnijoj eksploataciji rudnika u Bosni i Srbiji. Domaći ljudi počinju da se bave trgovinom i rudarstvom posebno od vremena kralja Tvrtka I. Što se tiče trgovine najviše se iz Bosne izvoze metali i privredni proizvodi kao što su vosak i kože, a najviše se uvoze so i tkanine. Vremenom dolazi do uzdizanja jednog dijela domaćih trgovaca koji imaju razna dostojanstva i titule svojstvene vlasteli. Neke nalazimo u službi vladara ili pojedinih krunih velmoža među poslanicima, protovestijarima, gradskim knezovima i vitezovima.

Zbog velike sadržajne sličnosti naredna dva Nilevićeva rada pod nazivom "Prilog muzičkom životu srednjovjekovne Bosne" i "Glumac, muzičar, imitator – iz pozorišne prošlosti srednjovjekovne Bosne" pokušat ćemo dati jedan kraći osvrt. Zbog nedovoljnog broja izvora koji govore o muzičarima i glumcima radi se o dva kraća rada zasnovana na dotadašnjim dostignućima historiografije. U Dubrovnik su dolazili muzičari iz Bosne, pa se tako u izvornoj građi spominju frulaši, trubači, gajdaši, dobošari i lautiste. Poznati su slučajevi da su na dvorovima kraljeva i vlastele u Bosni boravili muzičari iz Dubrovnika. Glumci se spominju prvi put u Bosni 1408. Pojavljuju se razni artisti pod različitim nazivima kao sto su bufoni, istrioni i žongleri. Svi oni imaju sličan način djelovanja - zabavljačko-lakrdijaški. Pored toga što su djelovali na dvorovima, glumce i muzičare nalazimo i u bosanskim gradskim naseljima.

U radu pod nazivom "O krunidbi kralja Tvrtka I – 620. godina od krunisanja bosanskog kralja" Nilević se osvrnuo na problematiku Tvrtkovog okrunjenja za kralja 1377. Govori o mjestu krunidbe, odnosno izrazio je sumnju da se taj čin dogodio u "srpskoj zemlji" u manastiru Mileševi. U suštini ne donosi nove podatke, niti novi pristup rješenju problema.

Nilević u radu “O srednjovjekovnom bosanskom dinaru – prilog biografiji bosanskog novca” daje kratak osvrt na historijat i pojavu novca u Bosni. Prvi bosanski vladar koji kuje novac bio je ban Stjepan II Kotromanić koji imitira venecijanski, dubrovački i srpski novac. Sa kovanjem novca nastavlja i Tvrtko I po ugledu na dubrovački dinar. Poslije Tvrtkove smrti nastaje razdoblje kada kovanje novca u Bosni prestaje sve do 1436. kada Tvrtko II ponovo počinje kovanje novca, od kojih su najpoznatiji groševi, dinar i poludinarnar. Kovanje novca nastavljeno je sve do pada srednjovjekovne bosanske države. Još jedan Nilevićev rad u ovom časopisu pod nazivom “Zadržati ime dinar” govori takođe, u nešto kraćem obliku o bosanskom dinaru.

U časopisu se dva rada odnose i na osmanski period, od kojih u prvom pod nazivom “O postanku stare pravoslavne crkve u Sarajevu” Nilević postavlja pitanje nastanka stare pravoslavne crkve, odnosno postavlja pitanja da li je postojala prije dolaska Osmanlija, ili je sagrađena za vrijeme njihove vladavine. Međutim, nije utvrdio tačno vrijeme nastanka crkve, s obzirom da se u defterima iz 15. i početka 16. stoljeća u Sarajevu ne spominje ni jedna crkva. Njeno postojanje je zasvjedočeno tek 1539/40 godine. Drugi rad “Georgije Mitrofanović – jedan od najvećih srpskih slikara osmanskog vremena” govori o slikaru iz prve polovine 17. stoljeća koji je bio u službi patrijarha Pajsija. Njegov prvi spomen je iz 1615/16. godine, odnosno vrijeme iz kojeg potiču njegova prva datirana djela. Sve podatke o njemu saznajemo sa 17 zapisa koje je Mitrofanović ispisao na freskama i ikonama. Slikao je po manastirima u Hercegovini, Crnoj Gori i Dalmaciji.

U radu “Mostar u djelu Vladimira Ćorovića” Nilević na osnovu djela V. Ćorovića govori o kulturnim i političkim prilikama u

Mostaru krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Na osnovu Ćorovićevo radu “Naučni rad u našoj sredini” Nilević je vidio razočarenje zbog nepovoljnih uslova za naučni rad, kako u Mostaru i Sarajevu, tako i u ostalim gradovima Bosne i Hercegovine. Na osnovu drugog Ćorovićevo djela “Bosna i Hercegovina” donosi pregled kulturnih i književnih djelatnosti u Mostaru.

Kratak osvrt na dolazak i život Jevreja u Bosni i Hercegovini, Nilević je dao u radu “Jevrejski hod kroz bosansku istoriju”. Njihovo naseljavanje u Bosnu počinje tokom 16. stoljeća, a prvi put se spominju 1557. i 1565. u šerijatkim sidžilima u Sarajevu. Govori o njihovom društveno-političkom položaju za vrijeme Osmanske vlasti da bi završio izlaganje sa 20. stoljećem, odnosno sa vremenom netolerancije prema Jevrejima. Drugi dio rada odnosi se na privrednu aktivnost Jevreja. Dolazak Sefarda za vrijeme Osmanske, i Aškeneza za vrijeme Austro-ugarske vlasti, obogatilo je Bosnu u više oblasti – ekonomiji, prosvjeti, kulturi, medicini.

U nizu od četiri članka “Šta da rade Srbi? Zajednička kuća”, “Satane vodaju narod – teze o Srpskoj pravoslavnoj crkvi u Republici Bosni i Hercegovini”, “Ova zemlja može biti zajednički dom” i “Patnička Bosna” objavljenih u dnevnom listu “Oslobođenje” u toku rata i neposredno poslije rata, Nilević govori o srpskom narodu u Bosni i Hercegovini, koji je prema njegovom mišljenju ostao bez svjetovnog i duhovnog vodstva. Zatim analizira stanje u Srpskoj pravoslavnoj crkvi, koja se prema njegovom mišljenju svela na dva sveštenika, barem što se Sarajeva tiče. U zadnjem članku se osvrće na pisanje nekih stranih autora o Bosni kao što su Susan Sonntag i William Hunt.

Uvodno predavanje sa Tribine Instituta za istoriju, u spomen na Borisa Nilevića,

održao je Ibrahim Karabegović pod naslovom “Naučno i publicističko djelo dr. Borisa Nilevića” gdje donosi njegovu biografiju i daje jedan uvid u njegov angažman na naučnom polju, ističući njegovu doktorsku disertaciju pod nazivom “Srpska pravoslavna crkva u Bosni i Hercegovini do obnove Pečke patrijaršije 1557. godine”.

U radu “Posljednji Pavlovići u naučnom opusu Borisa Nilevića” Esad Kurtović daje pregled proučavanja vlastele Pavlovića tokom prošlog stoljeća, počevši od Jovana Radonića, Alekse Ivića, Ćire Truhelke i Vladimira Ćorovića koji su dali određeni doprinos poznavanju ove vlasteoske porodice, do Borisa Nilevića koji je posljednje Pavloviće obradio u svom magistarskom radu. Kurtović ističe da je Nilevićev pristup obradi ove teme ozbiljan istraživački angažman, najviše zbog njegovog truda u detaljnom istraživanju neobjavljenih arhivskih građe. Smatra da je Nilević metodološki unaprijedio istraživački postupak i rezultate istraživanja u odnosu na ranije generacije historičara koji su se bavili izučavanjem Pavlovića. U historiografiji sudbina posljednjih Pavlovića poslije 1463. ostalo je otvoreno pitanje na koje Nilević u svom jednom radu donosi podatak da je Pavao, sin vojvode Petra Pavlovića preživio i da se spominje 1467. Kurtović smatra da spomenute ličnosti nisu povezane sa Pavlovićima, nego da pripadaju široj lozi Radivojevića – Jurjevića – Vlatkovića među kojima je bio pojedinac sa istom titulom, imenom i prezimenom, tako da ta Nilevićeva tvrdnja nema potvrde u izvorima.

U radu Nedima Rabića “Odnosi Bosne i Srbije u vrijeme Stjepana II Kotromanića” autor nastoji kroz prizmu Nilevićeve monografije “Srpska pravoslavna crkva u Bosni i Hercegovini do obnove Pečke patrijaršije 1557. godine” prikazati odnos Srbije i Bosne. Rabić govori o promjeni vjerskih i političkih

prilika koje su nastale pripajanjem Huma Bosni 1326. Posebnu pažnju obraća na humsku eparhiju i na vrijeme njenog ukidanja. Piše o upadu bosanske vojske na teritoriju Srbije 1329. godine s obzirom na dileme u historiografiji vezano za ovaj događaj iznosi mišljenja pojedinih autora, ali daje i svoje, smatrajući da se taj upad mogao desiti iste godine kada se vlast bosanskog bana učvrstila u Humu. Na kraju rada raspravlja o konfesionalnoj pripadnosti Stjepana II Kotromanića.

Elmedina Kapidžija u članku “Vjerska politika sremskog kralja Dragutina” govori o Dragutinovom odnosu sa papom te dolasku franjevaca u sjeveroistočnu Bosnu. Daje pregled događaja vezanih za kralja Dragutina od abdikacije do preuzimanja vlasti u Mačvanskoj banovini u čiji sastav su ulazili dijelovi Bosne – Usora i Soli. Zbog pojave hereze veže se i dolazak franjevaca u ove krajeve koje je papa poslao na Dragutinov zahtjev. Autor se oslanja na Nilevićevo stajalište da su veze sa papom bile uvjetovane političkim interesima i vezama sa ugarskom krunom. Na kraju, raspravlja o Dragutinovoj vjerskoj pripadnosti, odnosno iznosi stajališta historiografije od kojih jedni smatraju da je ostao u pravoslavnoj vjeri, a drugi da je prigrlio katoličku vjeru.

Seka Brkljača govori o Nilevićevoj monografiji “Srpska pravoslavna crkva u Bosni i Hercegovini do obnove Pečke patrijaršije 1557. godine” gdje daje osvrt na Nilevićevo shvatanje i pristup rješenju pojedinih pitanja i iznošenje stavova prema određenim pitanjima vezane za konfesionalnu sliku srednjovjekovne Bosne s obzirom na postojanje tri vjerska elementa – katoličanstva, pravoslavlja i Crkve bosanske.

Nekoliko autora kao što su Salih Jalimam, Vera Katz, Enes Pelidija, Ibrahim Spahić, Muhidin Pelesić govore o liku i

djelu Borisa Nilevića, njegovom naučno-istraživačkom radu i doprinosu razvoju historiografije, učešću na raznim projektima, tribinama, okruglim stolovima i izdavačkoj djelatnosti.

Na kraju, treba spomenuti bibliografiju prof. dr. Borisa Nilevića (1947-1999) koju je priredio Esad Kurtović. Bogata bibliografija sadrži, pored spomenute monografije, preko stotinu manjih članaka, rasprava, bilješki, prikaza i osvrta.

O doprinosu Borisa Nilevića razvoju historiografije kao i nastojanju da se što vjernije i objektivnije prikažu događaji s jakim uporištem u adekvatnoj izvornoj građi, možda najbolje govore njegova djela. Treba posebno izvojiti spomenuti magistarski rad, i njegovu doktorsku disertaciju, koje su Nilevićevo ime u naučnim krugovima učinile prepoznatljivim i vrijednim spomena. Zato na desetogodišnjicu njegove smrti, nije izostao angažman kolega i prijatelja da se sjete njegovog lika i djela. Tribina Instituta za historiju, održana krajem 2009. u spomen na Borisa Nilevića govori sama za sebe. U časopisu "Historijska traganja" pored predavanja sa Tribine, uvršteno je nekoliko Nilevićevih radova objavljenih u raznim časopisima i dnevnim listovima, što je veoma korisno s obzirom da su mnogi od tih radova teško dostupni široj čitalačkoj publici.

SEJFUDIN ISAKOVIĆ

Povijesni prilozi, XXX/40, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2011, 256 str.

U izdanju Hrvatskog instituta za povijest u svibnju 2011. izašao je novi broj (40) "Povijesnih priloga". Časopis je podijeljen

na tri glavna dijela; *Tematski blok "Miho Barada" (život i djeci), Članci i Ocjene i prikazi*. Prva cjelina sadrži sedam radova koji razmatraju život i znanstveno djelovanje povjesničara Mihe Barade. Ova cjelina započinje radom Fani Celio *"Životni put i znanstveni doprinos don Mihe Barade" (11 – 23)* u kojem autorica govori o životu Mihe Barade od svećeničkih dana, početku zanimanja za proučavanje povijesti. Osim toga rad se osvrće i na radove koji su dali doprinos izučavanju hrvatske srednjovjekovne povijesti. Osim toga autorica ističe značaj Barade u radu s arhivskom građom i otkrivanju novih spoznaja o srednjem vijeku Hrvatske.

Mirjana Matijević Sokol u radu *"Notae epigraphicae, palaeographicae, chhronologicae, historiographicae (...) u radovima M. Barade" (23 – 35)* bavi se dostignućima Mihe Barade u paleografskim analizama natpisa na paleografskim i epigrafskim spomenicima kao i u rješavanju krucionalnih srednjovjekovnih pitanja drugačijim pogledima na već postojeća rješenja. Kronološka pitanja kojima se bavio Barada nisu uvijek i prihvaćena, ali se Barada pokazao kao izvrstan medievist, poznavatelj paleografije, diplomatike i srodnih disciplina, iako nisu njegova sva mišljenja i prihvaćena, on je svojim doprinosom u nekim područjima izučavanja srednjeg vijeka Hrvatske napravio iskorak.

Treći rad u tematskom dijelu je autorice Irene Benyovsky Latin *"Rad Mihe Barade na Trogirskim spomenicima – objava dokumenata XIII. i XIV. stoljeća" (35 – 45)* u kojem se prati sudbina srednjovjekovne građe Trogirskog arhiva za što je zaslužan Miho Barada objavljivanjem i transkripcijom dokumenata iz ovog arhiva. Uz Dubrovnik i Zadar samo Trogir ima objavljenu sačuvanu građu iz XIII. stoljeća, te je ta građa dragocjena za izučava-